

31. АЦДВР, ф. 9, т. 7, од. зб. 23.
32. АЦДВР, ф. 9, т. 7, од. зб. 24.
33. АЦДВР, ф. 9, т. 7, од. зб. 25.
34. АЦДВР, ф. 9, т. 7, од. зб. 28.
35. АЦДВР, ф. 9, т. 7, од. зб. 29.
36. АЦДВР, ф. 9, т. 38–40.
37. АЦДВР, ф. 9, т. 38, од. зб. 3.
38. АЦДВР, ф. 9, т. 38, од. зб. 4.
39. АЦДВР, ф. 9, т. 38, од. зб. 9.
40. АЦДВР, ф. 9, т. 38, од. зб. 15.
41. АЦДВР, ф. 9, т. 39, од. зб. 5.
42. АЦДВР, ф. 9, т. 39, од. зб. 7.
43. АЦДВР, ф. 9, т. 39, од. зб. 9.
44. АЦДВР, ф. 9, т. 39, од. зб. 12.
45. АЦДВР, ф. 9, т. 40, од. зб. 2.
46. АЦДВР, ф. 9, т. 40, од. зб. 12.
47. АЦДВР, ф. 9, т. 40, од. зб. 15.
48. АЦДВР, ф. 9, т. 40, од. зб. 18.
49. АЦДВР, ф. 9, т. 44–46.
50. АЦДВР, ф. 9, т. 44, од. зб. 5.
51. АЦДВР, ф. 9, т. 46, од. зб. 1.

Володимир Гика

Українсько-польські відносини в роки Другої світової війни мовою документів

Запропоновано копії документів із фондів Державного архіву Волинської області, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, які проливають світло на українсько-польські відносини на Волині в роки Другої світової війни.

Ключові слова: українсько-польські відносини в роки Другої світової війни, архівні документи, Державний архів Волинської області.

Гика Владимир. Украинско-польские отношения в годы Второй мировой войны языком документов. Предлагаются копии документов Государственного архива Волынской области, Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины, которые освещают отдельные страницы украинско-польских отношений на Волыни в годы Второй мировой войны.

Ключевые слова: украинско-польские отношения в годы Второй мировой войны, архивные документы, Государственный архив Волынской области.

Gyka Volodymyr. Ukrainian-Polish Relationships During the Second World War in Terms of Documents.

The copies of documents from the funds of the State Archives of Volyn oblast, Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine have been submitted. These copies expose some stages of Ukrainian-polish relationships in Volyn region during the Second World War.

Key words: Ukrainian-polish relationships during the Second World War, archival documents, State Archive of Volyn oblast.

Останнім часом польська й українська громадськість ведуть дискусії про збройне протистояння між нашими народами в роки воєнного лихоліття. Відомо, що найоб'єктивнішим свідком історії є документ. А тому загалом, хто не байдужий до історичного минулого, пропонуємо документи з фондів Державного архіву Волинської області, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України про ці непрості сторінки нашої історії.

Думаю, що спроби кожної зі сторін перебільшувати кількість невинних жертв – це вияв людської слабкості. Вони не сприяють розумінню історичної і фактичної правди, потрібної для нинішніх і майбутніх поколінь обох народів.

Важливо, щоб дослідження сприяли порозумінню між народами, сусідніми державами, допомагали політичній еліті будувати майбутнє українсько-польських відносин на взаємоповазі, взаєморозумінні, дружбі народів, засівати в їхніх душах зерна доброти, співчуття та солідарності.

Волинська Область 1937/38 роз.

Населення області № 3.

А. пор.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Уезды	Жито-во	Жито-во	Костополь	Ковель	Кривополь	Луцьк	Луцьк	Ровно	Сарнат	Володимир	Здолбунів	Всього:	
Трестр. в. к. р.	3274,7	1757	3496	5681,4	2490,4	2054,4	4463,3	2892,2	5422,8	2207,7	1349,2	35254,1	
Число насел.	234443	12524,5	185217	254891	250220	87612	290262	252964	302436	164222	124414	2183576	
Число домог. на 1 кв. км.	71,9	69,2	50,2	41,9	36,9	41,6	61,0	87,5	39	74,4	91,25		
Национально-религиозное население	Польский	35734	20748	42126	35149	23363	12159	42466	36201	37150	42252	18501	352334
	Украинский	16219	4239	11940	22368	18924	6818	40275	39179	17536	20952	13358	224201
	Белорусский	168242	86276	121347	190040	197427	65241	142570	166965	152222	93428	83692	1501012
	Беларуский	89	-	253	-	-	-	-	6020	-	-	42	6458
	Чехословацкий	2208	5106	8826	1821	86	-	14270	4028	946	3364	1322	48445
	Русский	7173	255	55	3116	1521	-	3560	1839	1460	1328	2208	17405
	Литовский	12618	1301	-	-	-	-	5531	-	-	-	-	19450
	Латышский	-	-	-	-	-	-	-	2	-	587	37	626
	Другие нац.	30	316	170	2369	1193	687	2762	121	524	470	4598	13240
	Религиозное население	34197	12890	42157	35149	23363	10229	50390	39556	22927	42063	19090	343211
Грекокатолический	165	1373	1295	3854	337	3	311	297	204	2237	722	10693	
Еврейский	16219	11239	11940	22368	18924	6321	40275	30172	16446	20952	13358	223264	
Греческо-католический	183040	27217	117636	182216	194320	62180	178229	170200	118392	93359	87270	1424151	
Евангелический	3581	5047	8224	2632	5149	910	21156	6945	396	3276	3134	60575	
Прочие	241	1539	3905	2667	379	703	441	1794	1575	985	1455	14814	

Статистичні відомості про склад населення 1937–1938 рр. із зазначенням національності та віросповідання (ДАВО: Головне управління охорони здоров'я Волинської обласної державної адміністрації, р-19, оп. 1, спр. 6, арк. 54)

Национальный состав населения по Волинской области.

1. IX 1944 г.

Национально-религиозные районы	Украинский		Русский		Польский		Молдавский		Белорусский		Еврейский		Немцы		Греки		Болгары		Лезги		Словаки		Прочие	
	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего	Расс. население	Всего
Всего:	3910	3910	1124	1124	11200	11200	-	-	196	196	43	43	14	14	-	-	5	5	342	342	17	17	-	-
Житомир	136	136	259	259	262	262	-	-	11	11	22	22	1	1	-	-	2	2	8	8	-	-	24	24
Волынская	3972	3972	500	500	2942	2942	12	12	30	30	140	140	-	-	-	-	24	24	2	2	6	6	5	5
Восточная	2493	2493	1880	1880	15109	15109	-	-	237	237	205	205	15	15	-	-	4	4	19	19	352	352	23	23
Бальский	2386	2386	10	10	1130	1130	-	-	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Восточный	23167	23167	50	50	768	768	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Городовицкий	2747	1516	6231	115	80	35	26	5	21	-	-	-	-	10	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ковельский	11670	232	11433	43	7	36	172	4	168	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1508	115	1393	-	-
Луцкий	28089	28089	60	60	42	42	-	-	-	-	24	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Землянский	2205	441	21574	104	74	30	5913	905	5008	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	184	7	174	-	-
Слободский	17077	17077	30	30	1724	1724	-	-	4	4	94	94	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Вилньовский	6756	640	5116	44	7	37	152	152	-	-	14	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Навьевский	23531	941	22590	23	2	21	262	25	237	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	7	-	-
Порцкий	26685	26685	220	220	17	17	-	-	132	132	3	3	-	-	-	-	-	-	-	25	4	261	-	-
Савинский	36628	36628	168	168	213	213	-	-	157	157	63	63	12	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ратновский	33200	33200	-	-	-	-	-	-	-	-	15	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Сыковский	14326	1839	12487	20	20	402	402	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Городовицкий	2311	1728	2143	28	17	11	21	10	11	-	-	-	-	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Савинский	18309	18309	352	352	10319	10319	-	-	119	119	74	74	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	21086	797	20289	30	2	23	29	9	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	28040	28040	-	-	82	82	-	-	-	-	44	44	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	14152	14152	5	5	150	150	-	-	-	-	4	4	-	-	7	7	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	20735	20735	18	18	12	12	-	-	-	-	9	9	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	10965	22208	735	92	82	10	2080	275	2805	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	12274	1216	11952	16	10	6	1167	200	867	-	-	1	1	104	104	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	15203	15203	30	30	68	68	-	-	-	-	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	17303	17303	20	20	561	561	31	31	-	-	6	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	6472	6472	2	2	218	218	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	27783	27783	20	20	55	55	-	-	-	-	5	5	24	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Слободский	21194	11500	20000	1190	301	1199	26681	1935	24746	32	1	31	554	27	527	383	62	327	24	2	22	50	60	-
Всего:	52122	21088	50000	2376	2161	1199	4790	7044	2476	44	13	31	791	27	527	594	267	347	394	17	22	54	4	50

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
в. Луцьк, вул. Вітерська, 21
телефон 6-70-38

Відомості про національний склад населення Волинської області. 1 вересня 1944 р. (ДАВО: Волинське обласне управління статистики, р-295, оп. 2, спр. 424, арк. 3)

WOJEWODA WOŁYŃSKI

Łuck, dnia lutego 1939 r.

Nr

20. x 1
Tajnie

Program polityczny na Wołyniu
- zagadnienie ludności prawosławnej.

Do

Panów Starostów

Województwa Wołyńskiego.

Przesłany Panom Starostom program polityczny na Wołyniu ujmuje dokładnie stosunek do ludności ruskiej /ukraińskiej/ zarówno na obszarze południowym Województwa, jak i w jego części poleskiej.

Asymilacja państwowa w pierwszym, zaś asymilacja państwowa i narodowa w drugim wypadku jest wyrazem tego stosunku.

Realizując program polski w stosunku do ludności ruskiej /ukraińskiej/ należy mieć na uwadze, że nie cała ludność wyznania prawosławnego może być do tej narodowości zaliczona. Pomijając bowiem nielicznych Polaków wyznania prawosławnego trzeba w masie prawosławnej odróżniać uświadomionych narodowo Rusinów /Ukraińców/ i znaczną może przeważającą część ludności prawosławnej, której przekonania i uczucia narodowe nie są jeszcze skrytalizowane. Wśród ludności prawosławnej żyje poza tym wielka ilość ludzi niewątpliwie polskiego pochodzenia. Już z tej choćby racji nie można grupy wyznaniowej prawosławnej identyfikować z narodowością ruską /ukraińską/.

Szanując prawo uświadomionej ludności ruskiej /ukraińskiej/ do języka, pielęgnowania swej kultury i dumy narodowej w granicach szczerej lojalności do Polski tego odłamu ludności wołyńskiej, należy stwierdzić, że w interesie państwowym i narodowym polskim leży praca uświadamiająca wśród ludności prawosławnej, której poczucie wspólnoty z pniem narodowym ruskim /ukraińskim/ nie zostało ustalone ^{zmierną jej} lecz ~~praca~~ ^{praca} asymilacji polskiej nigdy zaś ruskiej /ukraińskiej/.

2.

Rozwinięcie więc poważnej i planowej a na długi okres obli-
 czonej pracy uświadamiającej i propagandowej w tym właśnie kierun-
 ku winno stać się troską władz, szkoły i zorganizowanego społeczeń-
 stwa polskiego. Walka o duszę ludności prawosławnej narodowo nie-
 uświadomionej musi być podjęta przez całe społeczeństwo polskie i
 walka ta musi być w interesie państwowym wygrana.

Na drodze do realizacji tego wielkiego zadania wskazują następujące środki:

1/ stworzenie silnego ruchu szlachty zagrodowej w miejscowościach, gdzie istnieją silne jej skupienia. Ruch ten nawiązując do dawnych tradycji polskich nie może być żadną miarą uważany za chęć nawracania do przywilejów, gdyż jedynym tego ruchu przywilejem może i być winna ofiarna służba Polsce;

2/ rewindykację ludności prawosławnej niewątpliwie polskiego pochodzenia, prowadzoną roztropnie i taktownie bez rozgłosu i jakichkolwiek obietnic przez duchowieństwo rzymsko-katolickie i społeczeństwo polskie zorganizowane w T-wie Rozwoju Ziemi Wschodnich;

3/ tworzenie w miastach ośrodków prawosławnych Polaków, które przez sam fakt swego istnienia i nacisk wywierany na władze Kościoła Prawosławnego, będą mogły skutecznie zapoczątkować jego polonizację / w tej sprawie otrzymują Panowie Starostowie osobne zarządzenia/;

4/ ujęcie młodzieży prawosławnej nieświadomionej w karby polskich organizacji półwojskowych, gdzie pod polską komendą i w polskim mundurze będzie mogła wspólnie z młodzieżą polską uczyć się kochać wspólną Ojczyznę. Pracę tę należy prowadzić w ścisłym porozumieniu z władzami wojskowymi;

5/ umiejętne zorganizowanie polskiej propagandy, która by uderzała codziennie i na długiej fali i docierała wszędzie, gdzie trafić powinna. Nacisk polskiej propagandy przez dziecińce wiejskie,

ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
 м. Луцьк, вул. Ветеранів, 28
 телефон 5-75-38

kolonie i półkolonie, kursy i świetlice, kinó objazdowe, uniwersytety poszechnie, organizowanie wycieczek po Polsce, chóry, teatry ludowe, kształcenie analfabetów, książkę odpowiednio dobraną i modlitewnik, musi być tak silny, by walka z nim była trudna, by nacisk ten paraliżował działalność innej a obcej nam propagandy. Osobne zagadnienie w tym zakresie stanowi sprawa prasy. Zanim to zagadnienie zostanie rozwiązane zasadniczo należy czynić starania o zasilanie wsi dostępną w tej chwili gazetą. Naprz. zorganizowanie zbierania pism polskich, dochodzących do polskich abonentów i rozsyłanie ich na wieś, może dać niezłe wyniki. /Zorganizowanie własnym społeczeństwa polskiego wysiłkiem tygodnika lub choćby miesięcznika odpowiednio redagowanego, a dostępnego dla szerokiej mas ludności może się okazać korzystne. *W tym zakresie tej pracy* ukazuje się wkrótce pierwszy nakład "Pobudki Wołyńskiej" organu szlachty zagrodowej. Sądzę, że i zespolone wysiłki połączonych w przyszłości pism polskich, wychodzących w Łucku, poruszą naprzód to zagadnienie;

6/ skierowanie bacznej uwagi na życie zorganizowanego rolnictwa i pogłębienie wpływów polskich w Kółkach Rolniczych, Kołach Gospodyń Wjejskich i spółdzielniach;

7/ skierowanie uwagi na możliwość wykorzystania Straży Pożarnej dla procesu polonizacyjnego przez ~~ciągłe~~ *ciągłe pogłębianie w tej organizacji wpływów polskich;*

8/ zwrócenie czujnej uwagi na życie nowych organów samorządu terytorialnego od Rad Gromadzkich poczynając i skierowanie tam nacisku propagandy polskiej.

Pracę tę można i należałoby rozpocząć jeszcze przed ukonstytuowaniem się nowych organów samorządowych przez urządzenie dla nich specjalnych krótkich jednodniowych kursów /zbiorowo dla jednej gminy/ z udziałem Pana Starosty, polskich działaczy społecznych i gospodarczych. Wyświetlenia przy takich okazjach / przy zastosowa-

ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
м. Луцьк, вул. Ветеранів, 57
телефон 5-75-98

4.

4

niu własnych aparatów kinowych zakupionych przez *Województwo Wołyńskie*, filmów ilustrujących potęgę Polski byłoby ze wszecmiar wskazane;

9/ organizowanie podczas feryj letnich i zimowych obozów akademickich tworzonych przez Komendę Legii Akademickiej, T-wo Rozwoju Ziemi Wschodnich lub Związek Harcerstwa Polskiego. Doświadczenie z tego zakresu potwierdziło, że bezpośrednie zetknięcie się zespołów społeczno-propagandowych młodzieży akademickiej z ludnością, męska postawa młodzieży, pomoc lekarska i weterynaryjna, świadczona przez nią ludności, dobre prelekcje o Polsce i produkcje zespołów taneczno-wokalnych, posiadają dużą wartość propagandową.

Oto przykładowo ujęte fragmenty pracy uświadamiającej wśród ludności prawosławnej. Proszę Panów Starostów o zainteresowanie tym ważnym zagadnieniem polskich organizacji społecznych i udzielenie tej pracy swego skutecznego poparcia bez jaskrawego angażowania administracji na zewnątrz.-

W O J E W O D A

*Заходи Польської держави щодо проведення полонізації серед росіян, українців. Лютий 1939 р.
(ДАВО: Волинське воєводське управління, ф-46, оп. 9, спр. 4671, арк. 1-4)*

Ścisłe tajne

Notatka odręczna
w sprawie aktualnych zadań polityki polskiej
w kwestii ukraińskiej.

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
м. Луцьк, вул. Ветеранів, 28
телефон 5-76-33

1. w zakresie bezpieczeństwa należy jak najściślej ustalić jakie są bezwzględne nakazy, wynikające z konieczności zagwarantowania bezpieczeństwa wojennego na terenach zamieszkałych przez ludność ukraińsko-ruską. W szczególności zachodzi konieczność:

- a/ skierowania do obozów koncentracyjnych lub użycia innych środków represji w stosunku do osób, co do których istnieje pewność lub poważnie uzasadnione podejrzenie, iż są na usługach akcji niemieckiej, skierowanej przeciwko Polsce,
- b/ zastąpienia urzędników /pracowników/ państwowych narodowości ukraińskiej osobami narodowości polskiej w tych ^(i na tych stanowiskach) działach służby państwowej, które wymagają bezwzględnego zaufania z punktu widzenia bezpieczeństwa wojennego /kolejnictwo, poczta, administracja ogólna/.

Listę osób i wykaz stanowisk dla realizacji powyższych dwóch punktów ustalić powinno Ministerstwo Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych natychmiast wraz z dokładnym ustaleniem momentu, kiedy należy urzeczywistnić postulat pktu a/, do realizacji zaś pktu b/ należy przystąpić natychmiast.

Poza osobami /stanowiskami/ wymienionymi powyżej wobec pozostałych Ukraińców należy stanąć na stanowisku, iż się domniemywa w nich lojalnych

- 2 -

o b y w a t e l i, którzy zasługują na sprawiedliwe traktowanie. To nie wyłącza oczywiście konieczności roztoczenia poufnego nadzoru /obserwacji/ nad pewną ilością osób, które mogą budzić podejrzenie co do ich lojalności, choćby to podejrzenie nie opierało się na dostatecznych dowodach.

II. w zakresie p o l i t y c z n y c h

1/ należy dążyć do intensywnej propagandy wśród społeczeństwa ukraińsko-ruskiego orientacji "polskiej", opierającej się na następujących тезах o wspólnych interesach narodów polskiego i ukraińskiego:

1. oba te narody należą do narodów międzymorza bałtycko-czarnomorskiego, zagrożonych zarówno ze strony Niemiec jak i Rosji; w rozmaitych okresach dziejów dla narodów tych niebezpieczeństwo zachodnie lub wschodnie może wykazywać szczególne natężenie, lecz w istocie swej ma charakter strukturalny, a nie koniunkturalny;
2. naród ukraiński może uzyskać byt niepodległy na obszarach etnograficznie ukraińskich w dzisiejszym Z.S.R.R. tylko w oparciu o silną Polskę, t.zn. Polskę, która jest zdolna jako czynnik niezależny na terenie międzynarodowym przeciwstawić się skutecznie zarówno dążeniom do hegemonii Niemiec, jak i imperializmowi rosyjskiemu;
3. Polska zagrożona od wschodu imperializmem moskiewskim jest zainteresowana w powstaniu niepodległego państwa ukraińskiego, jako jednego z wielu usamodzielnionych politycznie czynników na obszarze imperium rosyjskiego, tak jak jest również zainteresowa

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ
ВОЛНІСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ул. Героїв, 28
телефон 5-75-35

- 3 -

na w utrzymaniu niepodległości państw bałtyckich,
powstałych na gruzach Rosji carskiej;

4. Polska swój byt opiera na idei wolnych niepodległych narodów, nie może więc żywić żadnych zaborczych zamiarów w stosunku do obszarów ukraińskich w Z.S.R.R. w przeciwieństwie do Rosji i Niemiec, które obszary te muszą traktować jako teren politycznej i gospodarczej eksploatacji;
5. problem ludności ukraińskiej w Polsce jest problemem mniejszościowym, który winien być rozwiązywany przez Polskę w myśl wytycznych, że rozwiązanie tego problemu nie może się odbywać kosztem siły organizacyjnej /ustrojowej/ państwa i stanu posiadania polskiego, natomiast nie powinno być zadaniem tego rozwiązania wynaradawianie Ukraińców lub ograniczanie ich praw;
- b/ w taktyce politycznej wobec społeczeństwa ukraińsko-ruskiego polityka polska powinna walczyć o wytworzenie w tym społeczeństwie silnego i bezkompromisowego prądu orientacji polskiej, natomiast nie powinna się u ja w n i a ó tendencja do rozbijania tego społeczeństwa na rozmaite narodowości; polityka polska może i powinna wyzyskiwać dla swoich celów regionalizmy /łemkowski, huculski i t.p./ i nurtujące w społeczeństwie ukraińsko-ruskim orientacje /np. rusińska/, natomiast to wyzyskiwanie nie powinno w propagandzie zewnętrznej mieć charakteru antyukraińskiego;
- c/ okres najbliższych tygodni winien być intensywnie wykorzystany dla rozbicia konsolidacji społeczeństwa ukraiń-

- 4 -

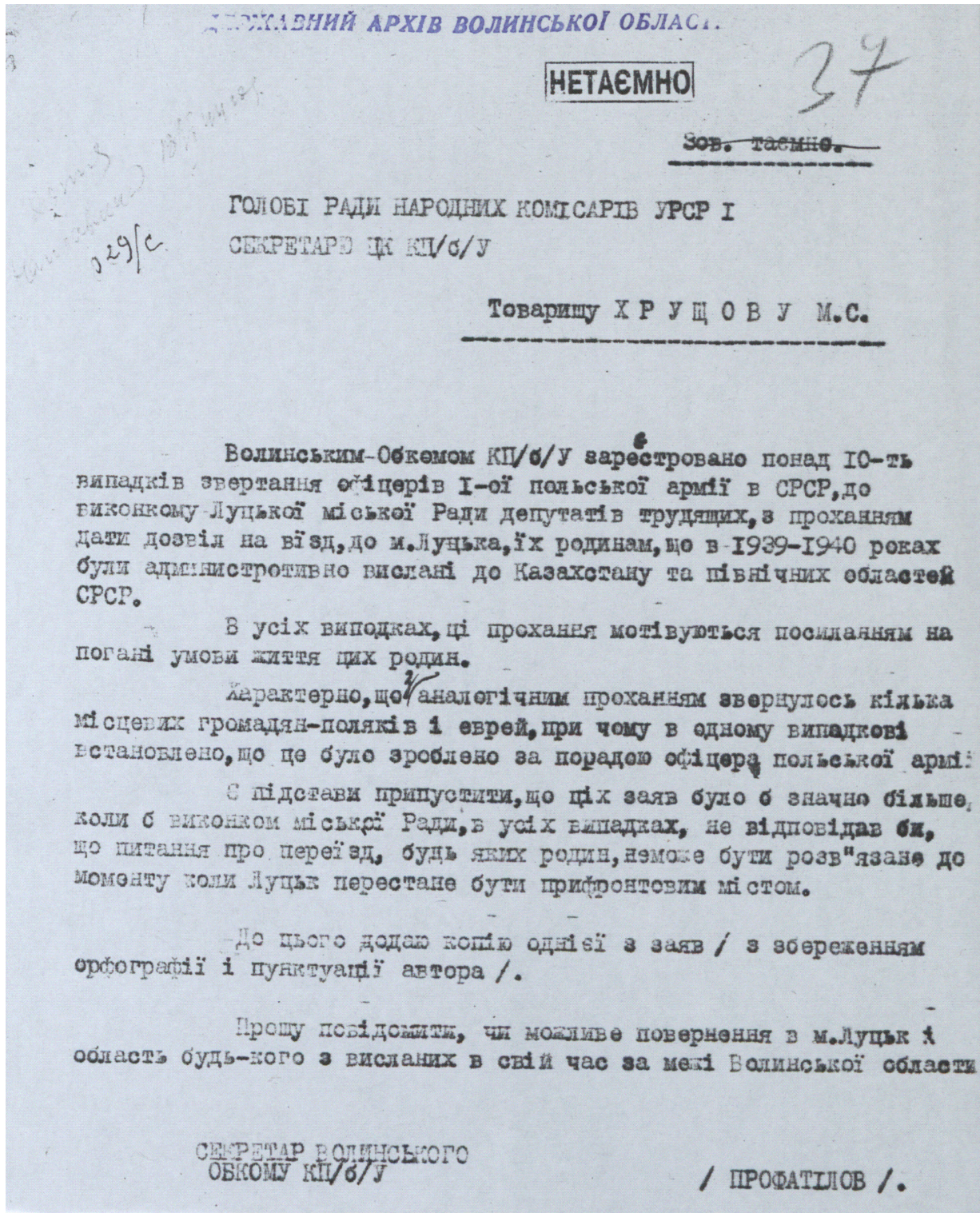
8

skiego /jego politycznych przewódców/, której dokonano na zasadzie wspólnej walki z Polską i polskością; w tym celu należałoby przystąpić natychmiast do :

1. rozmów przez wybitnych polityków polskich /Łoś, Bączkowski, Boczeński/, mogących zdobyć zaufanie wśród polityków ukraińskich dla rozbicia dokonanego ostatnio porozumienia, przez wytworzenie ośrodka politycznego ukraińskiego, opartego o współpracę z politycznymi czynnikami polskimi,
2. wykorzystania w tym celu czynników kościelnych obrządku gr.-kat. i prawosławnych,
3. rozwinięcia ożywionej propagandy publicystycznej w prasie polskiej, ułatwiającej porozumienie polsko-ukraińskie,
4. wydania szeregu broszur /m.inn. nowego popularnego wydania pracy p.Łośa: "Międzynarodowe położenie Polski a galicyjscy Ukraińcy"/ w języku ukraińskim,
5. zaprzestania wszelkiego rodzaju szykan wobec ludności ukraińskiej, zwłaszcza w posługiwaniu się przez tę ludność językiem ukraińskim,
6. zahamowania w obecnym czasie akcji rewindykacyjno-wyznaniowej, a w każdym razie powierzenie tej akcji wyłącznie czynnikom kościelnym,
7. osłabienie stosowanych ostatnio rygorystycznie zakazów przechodzenia ziemi w ręce właścicieli ruskich w obrocie między drobnymi rolnikami.

III. Na odcinku polskim należałoby dążyć do szybkiej realizacji projektu uchwał Rady Ministrów w sprawie wzmocnienia elementu polskiego w Małopolsce wschodniej /patrz. zał. do pisma Pana Premiera z dn. 13.II.B.r. Nr 148-218/11/.

Завдання польського керівництва з метою проведення репресій (направлення в концтабори, звільнення з роботи). Б/д. (ДАВО: Волинське воєводське управління, ф-46, оп. 9, спр. 4832, арк. 5-8)

Лист секретаря Волинського обкому КП/б/У Профатілова голові Ради Народних Комісарів УРСР, секретареві ЦК КП/б/У М. С. Хрущову про можливість повернення до м. Луцька родин офіцерів І Польської армії, висланих за межі Волині у 1939-1940 рр. 13.06.1944 р. (ДАВО: Волинський обком Комуністичної партії України, м. Луцьк Волинської області, п-1, оп. 2, спр. 8, арк. 37)

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ПАРТИЗАНСЬКИЙ ЗАГІН СОБЕСЯКА І.М. /"МАКСА"/

Іосип Максимович Собесяк народився у 1914 році у бідній селянській сім'ї в селі Пільшиковіце Люблінської губернії. Уже з 14 років змушений був їсти працювати учнем слюсаря в м. Любліні. Доводилось хлопцеві бути і голодним і безробітним. Голод змушує його вступити в 1933 році добровільно в армію. Демобілізувавшись у 1935 році, він знову попав до армії безробітних. Тоді ж Собесяк пов'язує назавжди своє життя з комуністичним рухом. З 1937 року він працює у Вершаві. Коли гітлерівці окупували Польщу, він служив в армії і разом з військами відходить на територію Західної України. Тут і залишився. Влаштувавшись в МТС в Ковелі, працює спочатку слюсарем, а згодом і заступником директора. Коли німецько-фашистські окупанти розв'язали війну з Радянським Союзом, Собесяк залишився в Маневичах. Працює в районній друкарні, де друкує разом з офіційними бланками місцевого націоналістичного уряду антигітлерівські листівки. В грудні 1941 року його разом з іншими підпільниками зроз-

Державний архів	
Волинської області	
Фонд №	11-537
Опис №	1
Справа №	д.р. арх. 13

товувать і відправляють у Ковельську тирму, але по дорозі Собесяку вдається зтекти. Він встановлює зв'язки з кількома місцевими комуністами, які стали ядром майбутнього загону.

Літом 1942 року Собесяк встановлює зв'язки з місцевими підпільниками на чолі з Мазуряком Ф.А., які увійшли до складу партизанської групи Собесяка. Командиром об'єднаної партизанської групи було обрано Собесяка М.М. /партизанський псевдонім "Макс"/.

На початку грудня 1941 року з Ковельської в'язниці вдалося зтекти з тирми колишнім членом КПЗУ Хвищуку Віктору, Бориску Сергію, Миткалюку Сільвестру, Миткалюку Науму, Лук'янчуку Григорію.

У березні 1942 року ця група також приєднується до групи Собесяка, в якій було вже 12 чоловік. У травні 1942 року ця група знищила поліцейський пост у селі Галузії, біля станції Повурськ зруйнувала маслозавод, відбила двісті голів худоби, яку гітлерівці хотіли відправити в Німеччину.

Групі Собесяка допомагали підпільники села Мановичі Адам Рувицький і Микола Слоначик. Групою було випущено листівку до населення, а також названо тісний зв'язок з польським населенням хуторів.

Державний архів
Волинської області
Фонд № П-597
Опис № 1
Справа № 28.01.14

14.-

75

Незбером до групи влилися Явнівські підпільники, які досі провадили роботу по збиранню зброї, боєприпасів, відомостей про розташування німецьких гарнізонів і банд ОУН. Підпільна група встановила безпосередній зв'язок з селами Маневицького і Кауфів-Кавирського району.

Пізніше група Собесяка виросла в загін, який діяв у зв'язці Бриського, а в січні 1944 року був переданий Ровенському штабу партизанського руху, в якому було створено 3 зв'язки. Третім зв'язкою були партизанські загони, організовані в бригаду на чолі з Собесяком. В складі її були переважно поляки. Бригада Собесяка з боями зайняла районний центр Цумань і зтримувала його з 20 січня по 3 лютого 1944 року, тобто до приходу військ Радянської Армії. В боях за Цумань було знищено 238 ворожих солдатів, підбито три танки, сім автомашин.

Згодом партизанська бригада Собесяка ^{«Ці п'ять років «Римонвалд»} перейшла Західний Буг і діяла на території Польщі, аж до її визволення Радянськими військами.

Звіт про діяльність антифашистського підпілля та партизанських груп і загонів на Волині в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. Партизанський загін Собесяка Й. М. / «Макса» (ДАВО: Колекція спогадів, документів та інших матеріалів про революційну боротьбу, участь трудящих Волині в громадянській та Великій Вітчизняній війнах, соціалістичному будівництві, п-597, оп. 1, спр. 28, арк. 13–15)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ІНФОРМАЦІЇ

від 23 по 29.VIII.
1943 р.

ЛУДЬКА ОКРУГА.

НІМЕЦЬКА ПОЛІТИКА.

Німці докладають всіх старань, щоб за всяку ціну забрати хліб, також не забули старі методи - ліквідувати збіжжя в млинах. 17.VIII. - та ліквідацію перевели в Думані, забрали все збіжжя з млина і з фір, що селяни привезли молоти.

В Олеському районі до збору хліба zaangażовано мадярів, які видали наказ збіжжя звести в клуні і не молотити.

В Острозькому районі німці майже щоденно приїжджають з Лудька з ляхами до Вел.Городниці, збирають збіжжя і вивозять. По дорозі стріляють на людей, які працюють на полі.

В Лудькому районі скрізь по маєтках і деяких фільварках жнуть ляхи під охороною німців. Стан прожарчування робочих ляхів на дальше не змінився. Не помогли страйки. В деяких фільварках жнуть також і українці. В тих фільварках харч досить добра, то ляхи дивляться нусим оком і кажуть: "де хліпні роблять там і харчі кращі і більше".

В Торчинському районі Р/У дістала наказ від Уряду Праці в Лудьку, щоб на 16.VIII. на означену годину зробити списки молоді міста Торчин по цей список мав прийти представник уряду Праці з Лудька.

Майже в ділому терені розіслано заарештації, щоб в день 1-го вересня розпочати навчання на 1943/44 шкільний рік. Заарештажено перевести ремонт шкільних будинків.

В Ківерцькому районі дано наказ під карою смерті: виконати поставку хліба і робочих до Німеччини. Поставки хліба норма ще не визначено значить все, сіно - 50 клг. з га. городовина - 20 клг. з га. Звести збіжжя в клуні до 23.VIII. Люди не звозять - бояться.

Для інтенсивнішого стягнення контингентів, останньо видають на села сінь, дунор, сірники і горілку, як приману, щоб стягнути від селян хліб і городовину.

НАСТРОЇ НІМЦІВ.

Деякі з німців /Австрійки/ досить прихильно відносяться до українців. В розмові можна почути: "Німцям буде напуг, а тоді підемо до дому. Ми вже хотіли б іти в УПА, але боїмося щоб не потрапити до більшовидь і партизанів".

Іншим разом кажуть таке: "Могиб в нами не було ляхів, то українські повстанці на нас не нападали б. Між іншим був випадок, що в одній акції підіпали фірні під самі бункри /в Думані/ а варта сиділа і нічого не реагувала".

Німці і узебеки, що повнять охорону фільварків, не є в повні безпеці харчами. Голодні приходять на села, просять їсти, але під великим страхом перед бандитами. Як що їм адекватно випросити дещо їсти, то наперед впевняються чи нема бандитів, щойно тоді одні сидять їсти, а другі стають на варті і так на зміну.

РЕПРЕСІЇ:

В Кожківському районі 20.VIII. - в с.Хрянськ німці спалили 11 хат і 6 клунь за те, що село не дало 2 набани.

18.VIII. в с.Ковалівці під час посвячування могили приїхало три німці і переговорщик лях. Воїна зробила засідку і вбила переговорщика і одного німця, один зтопився у річці під час утечі а один зтік. Після цього 20.VIII. у вечір, від станції Чортківськ приїхало 20 німців, спалили 43 хати, 15 клунь і 6 хлівів. Забрали 2 набани і 6 фір майна.

19.VIII. в с.Мощаниці /Олеський район/ напали мадяри з ляхами, спалили кілька хат і вбили 25 осіб.

23.VIII. ранком в с.Вотинь /Піддубський район/ приїхали з Пальча мадяри в полях, всіх 50 душ. Спалили 11 господарств і вловили 4-х людей. Їх відставлено в Ківерці. Заки прийшов відділ - вони втікли без бою. Тогож самого дня знову напали на село Котів, але вже з більшою силою оюлю 100 осіб. Тут стрівув їх відділ і прогнав із села.

44 26
стр. - 2

Але на поміч їм налетіло 4 німецьких літаки і бомбили. Жертвою стало 3-х селян - вбиті і спалено біля 10 будинків.

9.VIII німці хотіли арештувати станичного с.Ярославичі /Острозький район/. Не виставши його забрали одного кабана, 4 гусей і 18 мішків.
15.VIII до с.Ворони ввійшли 18 німців і 6 ляхів. Хотіли арештувати одну родину, але вона втікла. По дорозі зловили одного чоловіка, але і цей вирвався їм з рук. Відійшовши заграбили одного коня, 2 корви і 2 кабани.

/Доповнення до звіту за серпень, сторінка 5-та "ВИПАДКИ" - /
15.VIII в с.Радомишль /Львівський район/ з доносу чехів, що є партизани під гаєм, приїхали ляхи грабити кілька хат. Одночасно оточили хату, де був пункт. Хлопці, які були в хаті прорвалися, скочили в гай і давай стріляти по ляхах, на поміч надійшов відділ боївки, яка недалеко знаходилась. Відділ за два дні надбавля німці в Лаврова на 13-х автах і 3-х мотоциклах. Відділ відступив, німці обстріляли гай і вернулись. Жертв не було жодних.

15.VIII ляхи і німці зі Сквірча напали на с.Горзви. Спалили 3 господарки і вбили 5 осіб - 3 чоловіки і 2 жінки.

16.VIII в с.Садіві ляхи арештували одного чоловіка і відвезли в Львів. За ним пішов батько, щоб звільнити, але його також арештували.

23.VIII ляхи зі Сквірча палили с.с.Копів і Садів - які наслідки невідомо.

Л Я Х И.

В деяких випадках хочуть повертати на свої старі місця, бо їм немає місця і просять о співпрацю з нами. Знову в багатьох випадках далі роблять наскоки на села, палять, грабують і мордують людей.

21.VIII в с.Начичі /Острозький район/ напали ляхи з Паньскої Дрляни /Млинівський район/ зловили старосту і стероризували на смерть.

21.VIII з дві самої бази 20 ляхів приїхали на с.Вогушівку /Острозький район/ по свої останні річі і на оглядини своїх господарств. Тогож дня, з тій самій ділі приїхало 7 ляхів з Оліки до Острозького району.

21.VIII в с.Воголоби ляхи забрали 6 людей на зізнання, де по дівся фолькс-дойч /лях/ з маєтку Забороль. Не витягнувши з людей нічого /бо нічого не знали/ 5 осіб випустили а одну жінку задержали й слідство ведуть далше.

22.VIII в с.Вуків ляхи вбили двох хлопців, між ними один кущовий юнак-тва. В днях 23 і 24.VIII ляхи перевели грабіжі населення в с.с.Воголоби і Вогушівку.

20.VIII в с.Вігуричі ляхи вбили 70-т літнього старця й 17-т літнього хлопця, правдоподібно за особисті поражунки, бо при цьому була жінка в чисте-лима-сансотка з с.Городище, якого перед кількома днями вислали на "схід". А одного побили до смерті, за те, що з нього є часто "зібрання бандитів".

18 і 20.VIII - в с.Шепель /Торчинський район/ ляхи забрали 7 осіб і побили і 22.VIII ляхи з Сквірча у Воютині зловили двох хлопців - одного вбили а один втік.

18.VIII в Вел.Ожорську ляхи і німці зловили 2-х хлопців - господарчого і розвідного кущовик. Один з них ранений втік, а одного зловили живим.

П А Р Т И З А Н К А.

Після данних інформацій більшовидькі партизани організують свій штаб в Вільсько-Волі /Рафалівський район/. Ще їх там є понад 200 сотень і з кожним днем число збільшується.

17.VIII на с.Вовчиць /Колківський район/ напали більш партизанна 50 осіб вбили 5 людей, одного ранили, забрали 20 кабанів, багато корів і коней.

22.VIII більшовидькі партизани назначили адачу контингенту на села: Кюлді, Підчаревичі і Дьміни /Колківський район/, по 80 кл. збіжжя з одного гектара. На 23.VIII в с.Кюлді було призначено алати: 15 сотн. жита, 5 сотн. картопель, 15 шт. овець і 2 кабани. В разі не виконання контингенту розстріл.

Найбільший рух партизан помітний в Думанському районі, а околиці сіл: Скрегітівка, Карпилівка, Сильно, Журавичі, Юпатинь, Верестяни, Сатилля. В цих селах щоденно можна зустрінути більшовидьку розвідку.

В околицях Рожич, понад залізницею дось переходяться більшовидькі парашутисти і дуже часто зривають залізницю.

МЕЛЬНИКІВЦІ.

Дальше ведуть свою ганебну роботу. Своєю пропагандою вже вдираються на терени Торчинського, Сенкевичівського, Лудького і Ківередького районів. Про їхню сексотську службу свідчить завіт в міста Лудька.

В П А Д К И.

Вночі 18-19.VIII над Колками і провінцією кружляв літак - легко-бомбардувальник і освічував рефлектором від 1-ї до 3-ї год. - і безрезультатно відлетів. Деї самої ночі над селами - Загоріана, Довжидя, Лісієв - летіли літаки в східньому напрямку. Одні з них, що летіли високо - світили, ті що в низу, то не світили.

18.VIII німецькі літаки розкинули масу лєтючок в околицях міста Колки. Вночі 21.VIII - невідомо які літаки скинули ракети на села: Журавичі, Гараїзіва, Холоневичі, Липно. /Мабуть більшовидькі/.

20.VIII маляри роздавали старокам лєтючки - "Українды и Русские". - щоб вони роздавали кожному українцеві.

Вночі 14-15.VIII зірвано мости на соші Лудька - Дубно. В той момент розірвало одну таксію. Мости німці вже налагоджують.

14.VIII між Богунівкою а Писником /Острожедський район/ в пшениці знайдено деякі річі, як: термометр, пагоны, гуданки і інше, - правдоподібно, що це був скинутий парашутист. З замітки, що їхнім центром є - Довгошніт і Рєчєще. /покищо не стверджено/.

20.VIII вночі, напроти села Зєрієв /Піддубєдський район/ висаджено поїзд. Тогож дня ранком напроти с. Гараїзіва зилєтіла в повітря таксієвка з німцями.

20.VIII вночі спалено шкільний будинок і по часті збурено мінор інший мурований будинок, який мігби бути аєталовою базов для німців. Наслідків покищо нема.

Вночі 26-27.VIII напроти с. Зєрієв спалено товарового потяга.

19.VIII в с. Забороль /Лудький район/ лєтки з Лудька виїхали врати яблуна. В міжчасі хтось з наших вистрєлив кілька разів - лєтки давали і собі відстрілювати. В тім часі німці у фільварку копали картоплю і думали, що де стріляють партизани - відкрили вогонь по лєтках, де збили 5 лєтів.

24.VIII - в с. Губин /Сенкевичівський район/ зроблено було засідку на лєтів. Лєтки втратили 3-х збитими, власних жєрт не було. Зробуто 1 кріс, 2 фіри, на яких було 3 годованих кабани і 1 ровер. Німці в Богриніві, як почувли стріли - думали, що то вже наступають на Богринів, сейчас в паніці почали втікати автами до Лудька.

Тогож дня виїхала інша група на село Молодєжі /Сенкевичівський р-н/ грабити населєння. По дорозі зловили двоох наших друзів. Один з них втік, другого /бувший суопільник/ збили. Вертаючи з грабіжі попали під вогонь УПА. Де зпало 17 лєтів збитих і невідомо скільки ранєних. З нашої сторони 1 легко ранєний.

25.VIII в с. Губин стрінулася розвідка УПА з розвідкою лєткою. В перестрєлці збито одного лєха.

Вночі 25-26.VIII відділ УПА зробив напад на масток в с. Угринів. По кількогодиннім бою УПА відступила. Зробула трохи худоби, коней. Лєтки остались дальше на місці. Вбито 70 лєтів і невідомо скільки ранєних. Наші втрати: 3 збитих і 11 ранєних.

22.VIII маляри вїхали в юль. Лєтку /Ківередький район/, їх лєтки обстріляли. Маляри спалили ділу кольонію і невідомо скільки аєстріляли лєтів.

18.VIII на залізниці 5 км. на захід від Рожан, хтось зірвав потяга. 2 вагони розбито, жєрт нема. В той час проходила боївка, про де хтось доніє німцями і вони підложили міну коло перєїаду. Одначе ніхто не впаав жєртвою, бо в той момент надбїг заєд і спонував міну до експльозії.

В ділому терні кількакратно німці розкидували лєтючки. /їх рівночасно залучув/.

Р У Х В Т Е Р Е Н І.

21.VIII в Олики виїхали майже всі німці і правдоподібно втікла німецька жєндармерія, яка складалася з більшовидьких полонєних.

22.VIII до Олики привезено 75 ранєних німців - невідомо звідки. На соші Лудька-Рівне обстріляно одну таксієвку і аєдубуто - 3 кріси, 2 пістолі, 1 МП і багато пасти.

З вістєна /по дєню до Острождя з Олики/, що німці передали малярам Волинь і Полісєя. Наскільки де правдиво - покищо невідомо.

Стр. - 4. 28

До фільварку Сивняків /Воротнів/ прибуло 20 осіб німців і азіятів. В якій ділі невідомо. Тяжкої зброї не мають.

21. VIII. в маєток Несвіч прибуло в Лудька около 400 осіб "СС"ів. Перепочували і відїхали до Горохова: 22. VIII. знова через це село і в цьому напрямку їхало 105 авт закритих і обоз фір. Яка діля дві поїздки і де - покищо невідомо.

23. VIII. кліна Гамте ля, яка станціонувала в Угринові, перенеслася на жнива до фільварку в с. Григоровичі.

В Рожинах частина польської поліції покинула працю і розбіглася, а частину німці вивезли невідомо куди. Осталось тільки 20 польських поліцаїв. Під сучасну пору в Рожинах є: 120 німців /вермахт/ 100 мадярів і 20 поляків. В днях 18, 19, 20 - VIII. до Рожин приїхало 240 "СД", між ними є німецькі юльоністи, які тут були за б. Польщі, та різні національні мішанини як узбеки, кацапи, а також українці з ОУВЗ. Покищо сидять тихо. Обзброєні добре.

В Ківердяках багато війська: маляри, козаци, правдоподібно болгары. Кажуть, що мають іти на Козли виганяти УПА. 28

НАСТРОЇ МАС.

Маси все є ворожо наставлені до окупантів, однак самостійної думки, про можливість виграні власними силами, не зповні проявляє. Хвилі перемог УПА приймають з ентузіазмом, а з хвилюючою неудач черепресій настроїв мас піупадає.

До ворожої пропаганди ставляться з іронією. Збір збіжжя вже майже скінчений, але молотьба і оранка під посів озимени.

На день 21. VIII. - в терені розклено масу примірників "Зарядження" Головної Команди УПА /вислав один примірник/. Населення де зарядження прийняло з великим ентузіазмом. Конечним є після цього приступити до конкретної роботи, а наслідки будуть юльосальні. Треба звернути увагу, щоб дас не лсталося тільки на папері.

Постій 20 серпня 1943 року.

Слава Україні.

За Сусп. Пол. Референт
ЯРОСЛАВ

Примітка: Окремою відбиткою- копією
пересилаю звіт м. Лудька.

Суспільно-політичні інформації за період із 23 до 29 серпня 1943 р. (ЦДАВО України: Краєвий провід (керівництво) Організації українських націоналістів на західно-українських землях, ф-3833, оп. 1, стр. 124, арк. 25-28)

О внутривполитическом положении Польши того периода мы имели довольно ясное представление задолго до событий, которые привели нас на р. Зап. Буг и вне связи с ними. Во многом осведомленность наша черпалась из периодической печати, которая присылалась нам самолетами и хотя и не регулярно, но в хорошей и обширной подборке. Немало интересных подробностей приносили живые свидетели - военнопленные, которым удавалось бежать из гитлеровских лагерей Демблина, Седлеца, Кельце. Рассказы очевидцев, обычно людей большой воли и пытливого ума, - каждый в отдельности - являлся суровой повестью о самоотверженности простых польских людей, бесстрашно помогавших попавшим в беду советским воинам.

Так, еще в Цуманские леса дошли до нас сведения о действующих в стране внутренних силах, представлявших многочисленными партиями и союзами, которые, в условиях войны и оккупации, отчетливо делились на два диаметрально противоположные лагеря: первый - партии и союзы стоящие на позициях непримиримой борьбы с гитлеровской оккупацией и солидаризирующиеся в этой борьбе с Советским Союзом. Эти силы руководились Польской Рабочей партией и представлялись большинством - всем трудовым народом; второй - партии и организации, занимавшие выжидательное положение в войне и по отношению к первому лагерю и Советскому Союзу враждебные. Последние вдохновлялись и руководились эмиграционным правительством из Лондона, а на месте были представлены в руководстве дельцами от политики и реакционным офицерством буржуазной Польши, - сынками помещиков и капиталистов.

Даже такая, на первый взгляд упрощенная схема, давала нам безошибочное представление о том, где мы, советские партизаны, можем положиться на взаимопонимание и поддержку и с какой стороны нас подстерегают трудности и неожиданности.

С приходом на р. Зап. Буг мы, разумеется, многое проверили лично, более глубоко постигли тонкости формирования политических направлений в стране, выявили состояние и расстановку собственно польских сил сопротивления и, наконец, определили свое место среди этих сил.

По счастливой случайности мне представилась возможность встретиться в конце марта 1944 года с представителями Красной Рады Народовой в лице тов. тов. Мариана Спихальского, Яна Норацкого, Тадеуша Василевского и Казимира Сидора. Истину, к которым нам пришлось бы долго идти наощупь, открылись сами собой в дни общения с этими товарищами. Их глубокая эрудиция в вопросах внутривполитического положения страны, дальновидность и оптимизм во многом обогатили наши знания и заставили иными глазами взглянуть на вещи, казавшиеся доселе ясными.

Все это было положено в основу оперативных планов и политической линии поведения отряда в целом и каждого бойца в отдельности. На разнузданную антисоветскую пропаганду, в которой польская реакция как бы соревновалась в неразборчивости

Державний архів Волинської області	
Фонд №	П-597 . . . . .
Опис №	. . . 1 . . . . .
Справа №	68 дтп 14 . . . . .

с гебельсовской кухней, мы ответили лозунгом: "Понесем польскому народу правду о Советском Союзе, правду о Красной Армии!" Под таким лозунгом в отряде развернулась многосторонняя политическая работа в дни, предшествующие выходу на польскую территорию. С этим лозунгом мы прошли по польской земле.

К выходу на польскую землю мы имели уже за собой основательный опыт партизанской борьбы, были хорошо вооружены, всегда могли положиться на помощь со стороны руководящего центра в оружии и боеприпасах, в эвакуации раненых и, при необходимости, в поддержке десантами. В равной степени можно было рассчитывать на взаимовыручку других советских партизанских отрядов как и мы, выходящих на территорию Польши. Никаких новых сторон не мог уже выявить перед нами и противник. Но как и на родной земле, решающим в нашей деятельности оставалась всенародная поддержка, всегда и везде определявшая, в конечном счете, наши успехи.

На этот кардинальный вопрос мы нашли в Польше положительный ответ: польский народ нас ждал, нам были повсеместно рады и наша уверенность в этом росла по мере продвижения вглубь гостеприимной польской страны.

Мы были в молодой, еще терзаемой оккупантами и внутренней контрреволюцией, но уже н о в о й Польше. В Польше т р у д о в о д о народа, который, отмечая все провокации своих лондонских духовных наставников и их агентуры в стране, был полон решимости бороться, вел посильную борьбу с гитлеровскими захватчиками и ждал своего окончательного освобождения с Востока.

Во главе этого мощного народного движения стояла Польская Рабочая партия и авторитетный в стране орган власти — Краева Рада Народова, располагавшая вооруженными силами в лице отрядов Армии Людовой. Мы незамедлили войти в контакт с командованием этих отрядов на Люблинщине, ознаменовавшийся боевым содружеством в борьбе против общего врага, содружеством, которому неизменно сопутствовали полное взаимопонимание и безграничное доверие. За это говорят наши общие дела.

IV. В ПАРЧЕВСКИХ ЛЕСАХ

Первой к Парчевским лесам пришла группа капитана Анатолия Коваленко (капитан "Белов" и капитан "Анатолий") выброшенная из-за Буга, как мы уже знаем, с узкой задачей перехватить разведкой сосредоточение сил противника на Ковельском плацдарме.

Капитан Коваленко форсировал р. Зап. Буг в ночь на 20 марта 1944 года севернее с. Долгоброды и через с. Ганна (там в помещении школы в ту ночь находилось 60 немцев, спохватившихся когда группа миновала село) и хут. Шепутка к рассвету 20 марта достиг района хуторов Погожелец. На Погожельских

хуторах була організована перша днівка і встановлен перший контакт з місцевою організацією ППР, виділившей для групи проводників. Тоді ж в'яснилось, що во время переправи через р. Зап. Буг повреждена рація. Это непредвиденное обстоятельство задержало группу на 7 дней, в течение которых посланные связные заменили рацію. К нам на базу связные прибыли вместе с Марианом Спихальским и его товарищами, встретившись с ними на переправочном пункте.

С возвращением связных А.Коваленко в сопровождении проводников ППР продолжил движение по маршруту: Погожелец-Дембуры-Бояры-Головно (здесь к группе присоединилось III советских военнопленных, частично вооруженных, во главе с Иваном Митиным) - Змярки-Дембова Клода. Группа достигла 29 марта с. Новый Ожехув. Это село и с.Едлянка (что 6 км. сев.вост. г.Остров-Любельский) служили впоследствии местами длительного базирования группы. При посредстве коммуниста "Митьки Ожеховского" 30 марта в с.Новый Ожехув А.Коваленко связался с представителем ЦК ППР "Яновским" и через него с командующим АЛ Люблинского округа полковником "Метеком", что имело место 3 апреля 1944 года в с.Старая Едлянка.

Между капитаном А.Коваленко и полковником "Метеком" были оговорены и в дальнейшем совместно решались вопросы обмена разведывательной информацией о противнике, диверсионной работе на железной дороге, порядке передачи встречающихся советских военнопленных, заготовки продуктов питания, представления проводников, общей обороны и работы среди местного населения. В частности, полковнику "Метеку" ежедневно передавались сводки Совинформбюро, которые размножались на польском языке и распространялись среди населения.

Выполняя основную поставленную перед ним задачу, капитан А.Коваленко вскоре установил сосредоточение в Ковельском направлении 4-й танковой армии противника и переброску из под Бобруйска к юго-западу от Ковеля двух танковых дивизий, снятых с центрального фронта. В числе последних находилась 5-я силезская танковая дивизия под командованием генерал-майора Деккера, снятая из под г. Рогачева. Эти сведения подтвердились документами, захваченными нами на правом берегу в разбитой машине, персонал которой при обстреле оказался перебитым, а также показаниями пленного офицера службы связи 5-й силезской танковой дивизии (часть № 15 полевая почта 32284), попавшего в наши руки при других обстоятельствах.

Группа капитана А.Коваленко кроме того:

1. Совместно с польскими отрядами приняла участие в бою с карателями 5 апреля 1944 года за г. Остров-Любельский, в котором была представлена взводом в составе 50 человек под командой Ивана Черненко.
2. В ночь с 5 на 6 апреля 1944 года в связи с операцией у г. Острова Любельского произвела два диверсионных акта на железной дороге Люблин-Парчев пустив под откос: в 2-х км.

Державний архів	
Волинської області	
Фонд № П-597	.....
Опис № 1	.....
Справа № 68 дпм 15	.....

16.

юго-западнее ст. Грудек: а) эшелон с живой силой - карателями, следовавшими к Парчеву; и б) поезд с продовольствием, следовавший к фронту. Руководил операцией лейтенант Петр Боровских. Проводниками служили два бойца отряда АЛ.

3. В период 9-22 апреля совершила еще четыре диверсии на железной дороге: а) на участке железной дороги Бяла-Подляска-Брест (в 20 км. восточнее первой) подорваны два поезда из коих один - шедший на запад, загруженный зерном и разбитыми автомашинами и другой - с боеприпасами, следовавший к фронту. Руководил операцией ком. взвода Михаил Вольхин; и б) на участке ж.д. Хелм-Люблин между станциями Раец - Бискупиче пущены пущены под откос два эшелона: первый, следовавший на запад - оказался с ранеными и второй, двигавшийся к востоку, с военной техникой. Руководил операцией командир взвода Иван Черненко. В обоих случаях проводниками служили бойцы АЛ.

4. 17 апреля 1944 года на участке Парчев-Люблин был разрушен железнодорожный мост. Руководил операцией П. Боровских.

5. Совместно с отрядом АЛ в 20 числах апреля 1944 года из засады на шоссе Владава-Парчев уничтожено 3 грузовых машины с живой силой противника. Убито и ранено 30 человек и взято в плен 3 немецких солдата. В качестве трофеев приобретены 2 пулемета, автоматы и винтовки.

Лично капитан А. Коваленко принимал участие в трех организационных совещаниях польско-советской партизанской группировки у Парчевских лесов, проводившихся работниками ЦК ПНР с участием генерала Роля /Жимерского (27-28 апреля в с. Старая Едзянка, 1-го мая на базе отряда майора "Черного" и 3 мая в с. Буйки).

За время деятельности с 20 марта до 1 мая 1944 года за счет подобранных военнопленных группа капитана А. Коваленко численно выросла до 118 человек и не имела потерь в людях.

X X

X

Второй к Парчевским лесам подошла группа майора И. Галигузова (вместе с ним шел начальник штаба отряда ст. лейтенант Андрей Горович). И. Галигузов форсировал р. Зап. Буг у с. Кашире и сделал первую остановку в колонии Жлобэк-третий. Здесь штаб группы располагался в доме семьи Франца и Марии Штанских. В дальнейшем проводником служил житель той же колонии Ян Стефанюк, сопровождавший группу до с. Головно, в котором обе группы (А. Коваленко и И. Галигузова) соединились под началом последнего.

Державний архів
Волинської області
Фонд № 7-597
Опис № 1
Справа № 68 арм 1536

Прибытие группы в с. Головно совпало с праздником Дня Первого Мая, отмечавшегося местным населением и партизанами манифестацией. Сохранился адрес, врученный майору И. Галигузову:

"Головно. 1 мая 1944 года. Мы организации ППР села Головно, в связи с Международным днем 1-го Мая посылаем свой братский привет товарищу Майору, командному составу, партизанам и партизанкам - бойцам за лучшее будущее трудящихся.

Желаем в дальнейшем, чтобы год 1944-й был Годом союза всех славянских народов и Годом разгрома под водительством Великого Сталина последних сил немецких людоежоров.

По поручению: Сорока, Гирса".

С приходом майора И. Галигузова взаимная связь между отрядом и командованием АЛ еще более возросла, непосредственным результатом которой явилось сообщение центру исключительно важной военной информации о противнике, главным образом о военных объектах: аэродромах (действующих и ложных), гарнизонах, складах, заводах и фабриках военного значения гг. Варшавы, Кракова, Люблина, Холма, Бялой-Подляски, Раковца и т.д. с точными ориентирами для Авиации Дальнего Действия (АДД).

Так, например, только в один день - 11 мая 1944 года центру были сообщены данные по состоянию на 10 мая о следующих объектах:

- а) О казармах пилотов и складах боеприпасов в Варшаве (здания: Центрального Института физического воспитания, Государственного архива и Высшей агрономической школы;
  - б) О складах горючего на окружной железной дороге в северо-западной части Варшавы;
  - в) О складах горючего на железной дороге Варшава-Радом;
  - г) О заводе по производству снарядов, находившемся южнее завода "Скаржиско";
  - д) О передислокации полевого аэродрома из под Львова в Раковице;
- с ориентирами для АДД.

Ниже, в качестве образца, привожу полностью сообщение от 9 мая 1944 года об одном из Варшавских аэродромов:

"По состоянию на 7 мая с.г. на левой стороне шоссе Варшава-Краков, в 3-х километрах от городской черты Варшавы, находится действующий военный аэродром противника. Ежедневно с аэродрома производится более 300 самолетовылетов. Близ шоссе - мастерские аэродрома. Личный состав размещается в южной части аэродрома. Восточнее действующего аэродрома - ложный. По обеим сторонам стоят макеты самолетов. Ночью ложный аэродром подсвечивается красными сигнальными огнями".

Державний архів
Волинської області
Фонд № П-597
Опис № 1
Справа № С.С.арт. 16

18.

В числе других документов следует отметить приобретение через разведывательные каналы Армии Людовой списков агентуры гестапо по г. Люблину и Люблинскому воеводству на 207 человек.

Одновременно велся войсковой поиск посредством захвата "языков" и продолжались диверсии.

1. На участке железной дороги Люблин-Холм (между станцией Кане и селом Залесье) 2 мая 1944 года было пущено под откос два вражеских эшелона: первый со снаряжением, следовавший на восток - поврежден паровоз, разбито и повреждено 20 вагонов; второй с разбитыми орудиями и другой техникой - шедший на запад. Руководил операцией комвзвода Иван Черненко.

2. Той же группой, под руководством комвзвода Ивана Курилова на железной дороге Луков-Брест (в 12 км восточнее ст. Менджыжец) 6 мая 1944 года подорвано два эшелона противника: первый с войсками, следовавшими на восток. Разбит паровоз и 13 вагонов; и второй - со скотом, следовавший на запад. Поврежден паровоз и разбито 10 вагонов.

3. В столкновении польско-советских партизанских отрядов с карателями в майские дни 1944 года группа майора И. Галигузова в полном составе не участвовала. Однако подразделение порядка взвода под командованием старшины Ивана Данилина 6 мая 1944 года отбило атаку роты немецких карателей на участке обороны "чепиговцев" и перейдя в контрнаступление провело кольцо окружения.

К 12 мая 1944 года обе группы пополнились еще на 17 человек за счет военнопленных и в общей сложности насчитывали 271 человека.

x

x

x

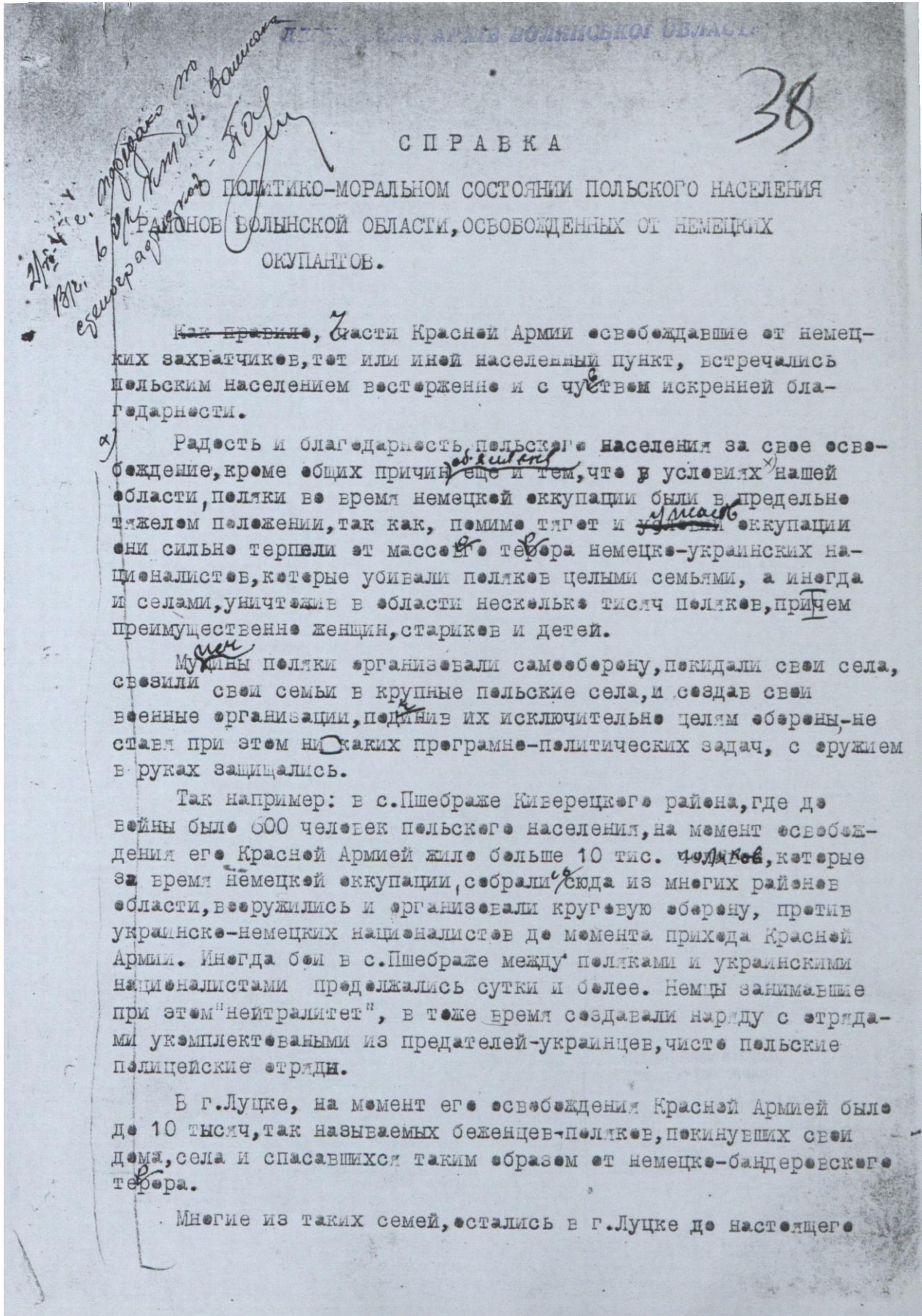
Связные майора И. Галигузова встретили меня в с. Горостыта (там я останавливался у местных жителей Теодора и Марии Дацук) и привели в с. Лейно.

Тов. тов. "Яновского" и "Метека" я уже не застал у Не чепских лесов. В это время они шли с боями через Амелино и Яново-Липские леса, обходя г. Люблин с запада. Несколько раньше, и при этом благополучно, по тому же маршруту прошли к г. Янову бригада имени Ванды Василевской и головная часть отряда В.П. Чепиги.

К Яново-Липским лесам лежал и наш путь. Вышли туда мы не сразу. Нас задерживали находившиеся на заданиях группы, одна из которых под г. Бялой Подляской изучала возможности нападения на местный аэродром. Ожидались связные - польские товарищи, посланные в Варшаву, Люблин, Холм и другие города.

Спогади командира партизанського загону Героя Радянського Союзу Н. А. Прокопюка. Довідка про бойову діяльність загону. Текст виступу Прокопюка на Міжнародній конференції з історії руху опору в м. Варшава, (ДАВО: Колекція спогадів, документів та інших матеріалів про революційну боротьбу, участь трудящих Волині в громадянській та Великій Вітчизняній війнах, соціалістичному будівництві, п-597, оп. 1, спр. 68, арк. 14-16 зв.)

- 2 -

39

времени, и в данное время трудоустраиваются в г. Луцке /часть потому, что потеряли все свое имущество по месту прежнего жительства/.

Оставление поляками сельских местностей, достигло очень больших размеров, так например: В Цуманском районе, польское население из района переселилось преимущественно в города и крупные населенные пункты других районов.

Необходимо отметить, что выше указанные обстоятельства, привели к национальной консолидации, некоторой, часто очень сильной, национальной замкнутости и к оживлению шовинистических настроений, что пытаются использовать польские буржуазные националисты.

Для характеристики отдельных групп польского населения можно привести такие факты: В беседе с приятельницей домохозяйки г. Луцка полька СОВЕЙКИНА заявила, "Советы есть союзники поляков, их армия проливает кровь за нас, не только плохо, что они не признают бога", другая домохозяйка ПОЗНАНСКАЯ Елена, муж которой офицер польской армии, находящийся с 1939 года в плену у немцев заявила: "Поляки руководству советского правительства, могут простить все ошибки / имеет в виду вступление Красной Армии на территорию Западной Украины в 1939 году/, т.к. Красная Армия сейчас ведет борьбу с общим врагом".

Настроение поляков в связи с продвижением Красной Армии как правило доброжелательное, но при этом они особенно интересуются государственным устройством польской территории акцентируя на вопросах связанных с восстановлением независимости Польши.

На лекциях читаемых среди польского населения, докладчикам особенно ^{часть} ставились такие вопросы: "Будет ли Польша самостоятельным государством после войны?", "Кто одевает и вооружает польскую армию находящуюся на территории СССР?", "Почему не используются на этом участке польские войска?", "Кто содержит польскую армию Андерса?", "Какова судьба польской армии Андерса?", "Забирали ли немцы Москву?", "В 1941 году полностью была уничтожена Красная Армия или нет?". Неоднократно докладчикам задавался вопрос, "Как относится английское правительство к польскому эмигрантскому правительству?".

Державний архів
Волинської області
Фонд № 17: 1
Опис № 2
Справа № 8. арм. 39

Есть факты свидетельствующие и об отрицательных настроениях польского населения, так например: Бывший банковский служащий КОЗЛОВСКИЙ в беседе с почтовым служащим СОРОКОЙ / оба поляки/, в ноябре 1943 года, когда Красная Армия приближалась к границам Польши 1939 года заявил: " Красная Армия подойдет только к старым границам, т.е. 1939 года, т.к. Англия и Америка предъявили ультиматум СССР, в котором заявили о прекращении высылки продовольствия и оружия для Красной Армии: с моментом перехода к границам 1939 года, они ~~также~~ ^{также} ~~объявили~~ ^{объявили} о бывшей польской границе фронт должна будет держать польская армия".

Католическое духовенство в большинстве своем реакционно и проявляет явное недовольство советской властью этой связи очень характерное высказывание одного местного ксендза из Рожицанского района ЯСИНОВСКОГО.

В личной беседе с секретарем РК КП/б/У, Нач. РО НКГБ и Райвоенкомом он заявил:

Вопрос: Довольны ли священники и ксендзы советской властью ?

Ответ: Поскольку советская власть ведет пропаганду против религии, духовенство не будет довольны.

Вопрос: Гитлер ведет борьбу против безбожников и коммунистов, почему-же он убивает стариков и детей?

Ответ: Гитлер такой-же как и Сталин-не верует в бога, поэтому он не имеет успеха в войне против России.

Вопрос: А почему-же Красная Армия имеет колоссальные успехи в войне против гитлеровской Германии и нанесла тяжелые поражения немецким войскам, от которых эти не вс состоянии оправиться?

Ответ: Потому что верующие Англии и Америки помогли Красной Армии и пресли бога помощь в военных успехах.

Ксендз ЯСИНОВСКИЙ подчеркнул, что он высказал мнение большинства ксендзов Рожицанского района.

Из этой-же беседы выяснилось, что среди местного католического духовенства сильно сказывается влияние белоэмигрантского польского правительства, находящегося сейчас в Лондоне.

Характерно, что ксендз ЯСИНОВСКИЙ в курсе событий и дел которые сейчас обсуждаются польскими эмигрантскими кругами в Лондоне по вопросу советско-польских отношений и особенно

- 4 -

700
41

по вопросу границ Польши 1939 года.

Это дает основание предполагать, что ~~вражеская агентура~~^{забрасывались} забрасывает на советскую территорию польских разведчиков, которые, возможно, через ксендзов проводят контрреволюционную фашистскую пропаганду. *)

Органами УНКГБ всего арестовано 67 поляков, из них как участников ПЗП - 44 чел., агентов немецкой разведки - 6 чел., полицейских и активных пособников немцев - 17 чел. Общее количество арестованных поляков составляет по отношению к арестованным украинцам - 9%.

По линии УНКВД всего арестовано поляков - 8 чел., что составляет по отношению к русским 50%, а по отношению к арестованным украинцам - 1,2%.

Как правило польское население реагирует на арест поляков, болезненно и в целом отрицательно, что объясняется своеобразным проявлением националистических чувств, в значительной мере подогретых немецко-бандеровской пропагандой и практикой национальной розни и вражды между польским и украинским населением часто вызывавшей национальную рознь.

Об отрицательном отношении польского населения к аресту поляков свидетельствует высказывание жителя села Пшебраже ПИНЬАРСКОГО Вацлава, который в беседе с другим поляком сказал: "Советы всех польских партизан арестовали и расстреляли, так, что в польской партизанке остались только евреи и советы, но придет время и мы их всех отсюда будем гнать. Аресты долгие не продлятся т.к. мы с ними скоро расчитаемся".

Всего для работы в Восточных областях СССР мобилизовано 216 человек, из них поляков 141. Добровольно из них желание ехать на работу в восточные области - 10 чел. из них поляков - 6 чел. Для польского населения в целом характерно нежелание ехать в восточные области СССР, это ярко характеризуется например беседой между полькой жительницей города Луцка АБРАМОВИЧ Александра Михайловна и гр. приехавшей из восточных областей СССР, гр АБРАМОВИЧ заявила "Что же это такое, немцы вывозили людей и советы тоже самое делают, учатся друг у друга что-ли?". На это гр. из восточных областей ответила, "Немцы ведь оккупанты, они увезли на каторгу наших людей, а наши люди уезжая на Восток помогут своей работой

Державний архів
Волинської області
Фонд № 17-1 . . . . .
Опис № 2 . . . . .
Справа № 8 оти

быстрее уничтожить захватчиков", на это АБРАМОВИЧ ответила: "Оно то так, но разве на Востоке людей нет-что ли, говорят там большой голод, может быть померли что-ли".

Гражданка СТАНЧИК Елена Валентиновна-работает секретарем в центральном аптечном складе заявила: "Вот сейчас отсюда вывезят людей в Сибирь, наверно нам жить здесь не придется, вообще-же жизнь не важная и плохая".

Характерно также, что из 600 поляков получивших мобилизационные повестки для отправки в восточные области СССР, явилось только 214.

Польское население встречает польские войска очень гостеприимно, при чем здесь обращает на себя внимание, своеобразная национальная гордость, часто с большим националистическим привкусом.

Отдельные поляки обращаются к польским офицерам, что они заступились за них, чтобы их не посылали на работу в Сибирь.

Ежедневно, а особенно в воскресные дни, на территории Киверецкого района, в лесу в 7-8 километрах от населенных поляками пунктов, где расположены польские войска, можно наблюдать когда очень много женщин поляк, молодых и старых, приходят к польским солдатам, приносят продукты и водку, угощают польских солдат и устремляют пикировки.

Польские девушки, как правило, в воскресенье, в праздничных нарядах с утра до вечера находится здесь в лесу, гуляя с польскими солдатами.

Об оживлении националистических настроениях отдельных групп польского населения, с дисконцированием польской армии на территории Волинской области и призывом в армию поляков свидетельствует высказывания например жителя г.Луцка РАДЗЕВИЧА, который в частной беседе говорил: "Советы не имеют права мобилизовать в свою армию поляков, это с точки зрения международных законов есть беззаконие. Возмездие эта мобилизация производится не в армию, а на работу в Сибирь, это так-же беззаконие", далее он заявил: "В 1940 году нас-поляков Советы вывезли в Казакстан и на "белые медведи", приказывая нам тяжело работать, морили голодом, а сейчас нас совсем пачетом одевают, дают звездочки и хорошо кормят", - "Эта политика нам известна, что Советы хотят с нашей помощью создать себе 17-ю Советскую республику. Женщины-полячки также много идут доб-

Державний архів
Волинської області
Фонд № П-3
Опис № Р. арт. 100
Сторона №

- 6 -

43

реально ~~идут~~ в польскую армию, чтобы избежать вывоза их в восточные области".

Инженер СИКОРЕМ поляк житель г. Луцка заявил: "Дело освобождения Польши идет очень медленно и плохо, а еще хуже, нет единства среди поляков. Поляки сейчас разбились на 3 фронта, одна часть находится в польской армии в СССР, вторая где-то в Англии и других странах, а третья за Бугом."

Однако имеет место и положительные настроения и высказывания, так землеустроитель Обл ЗО СКОРУПО Мечеслав в беседе о польской армии заявил: "Теперь мы видим и здесь в Луцке есть польская армия, которая борется за создание польского государства и нам полякам эту армию надо приветствовать, ибо она несет освобождение польскому народу".

— Поляк-ХОРОШЕВИЧ 64 лет, в прошлом секретар воеводства, в г. Луцке, ныне частный торговец, по вопросу военных действий заявил: "В настоящее время все польские партии, как-то партия польских социалистов и партия социал-демократов об"единились в одну и сейчас создается так называемый национальный комитет Польши, который об"единяет все польское население для борьбы с немцами, по видимому этот комитет, будет иметь тесную дружбу с советами до полного разгрома немцев. С немцами нужно бороться всем, вот на днях моих трех сынов, также призвали в польскую армию, все они подперучики бывшей польской армии и за Польшу они сумеют показать себя на фронте в борьбе с немцами".

Однако призыв девушек в польскую армию был встречен польским населением без энтузиазма, часто с явно выраженным желанием девушек уклониться от службы в армии, это частично об"ясняется чертами патриархальности, особенно характерной для семейного быта польского населения / воевать-дело не девушек т.к. их дело создавать семью, семейный уют, воспитывать детей/.

Державний архів
Волинської області
Фонд № П-1
Опис № 2
Справа № 8 арт. 43

49

Отдельно необходимо отметить, что с момента дислоцирования на территории Волинской области польских военных частей, мы констатировали ряд фактов антисоветских действий отдельных польских военнослужащих, случаи мародерства и националистических и прямо антисоветских высказываний, так например: в Киверецком районе ^{где} расположена польская ^{дивизия}, среди отдельных бойцов имели место высказывания, против проводимых мероприятий партии и правительства, как-то: "В подписке на 3-й Государственный Военный заем и сдачи хлеба в фонд Красной Армии, имели место заявления: "Зачем сдавать хлеб Красной Армии, когда эта территория принадлежит польскому государству", "Зачем подписываться на заем и давать деньги Сталину", и другие заявления имели место в селах Бедлчи и Чельница.

Кроме этого имели место случаи, когда солдаты польской армии угрожали украинцам, заявляя: "Мы вас вырежем, так как вы резали польское население".

Во время проведения весеннего сева в с. ЮЗЕДИН польскими военнослужащими прогнали украинцев с полей, где они проводили весенний сев, угрожая им оружием.

2 марта 1944 года из села Пшебраже Киверецкого района в села Цуманского района пришла группа вооруженных полков забирать коров у крестьян украинцев.

Группа партизан во главе с представителями райкома партии выгнали их из этих сел. Они поехали в Колковский район, взяли там у крестьянина корову, но на обратном пути партизаны ее у них забрали и вернули владельцу.

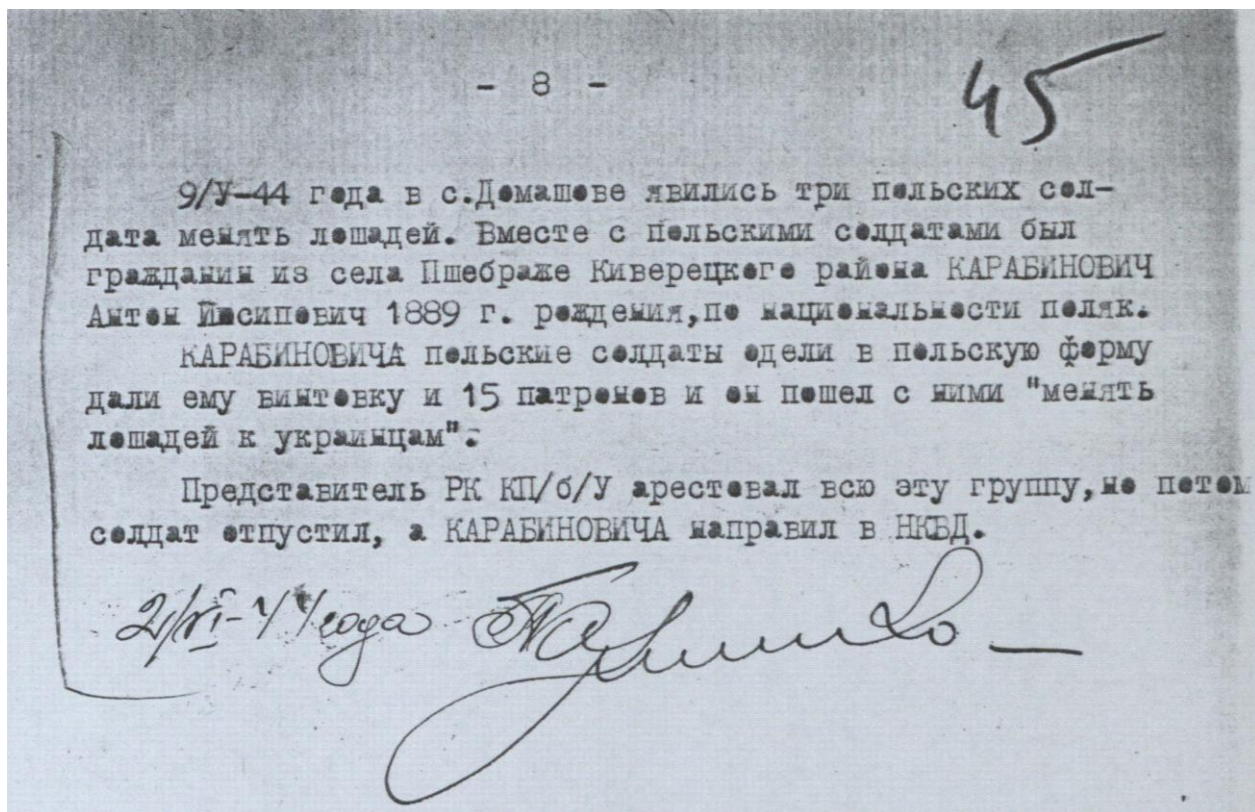
На территории Цуманского района расположена 3-я дивизия польской армии, солдаты которой занимались мародерством. Так например: 8/V-44 г. солдаты этой дивизии забрали у крестьян украинцев села Городище 4 лошади, тележка и пересяк.

Установлено, что это сделали солдаты во главе с сержантом 3-й дивизии 7 полка 3 роты ЦЕГЕЛЬСКИМ Василием.

Командир 3-й дивизии генерал-майор ГИЛИЦКИЙ заверил руководителей района, что подобные факты повторятся не будут.

Однако 9/IV-44 г. группа офицеров этой дивизии в с. Лыкове взяла двух лошадей у крестьянки, при чем лошади были вятты в поле с плуга, и хозяйку лошадей, солдаты побили.

Державний архів
Волинської області
Фонд № П-1
Опис № 2
Справа № 8. орт. 44

Довідка про політично-моральний стан польського населення районів Волинської області, визволених від німецьких окупантів. 2 червня 1944 р. (ДАВО: Волинський обком Комуністичної партії України, м. Луцьк Волинської області, п-1, оп. 2, спр. 8, арк. 38-45)

Список граждан Турійского с/с. 64 116

зверени расстреляных и замученных
немецкими оккупантами
и их помощниками.

Имя, фамилия и отчество	год рожд.	год смерти	Замечание (немецкими убиты и замучены)
1. Мданевич Барис Харитоновна	1900г.	1943г.	убита немцами
2. Мданевич Алла Максимовна	1941г.	1943г.	— " — " —
3. — " — Лидия Ивановна	1922г.	1943г.	убита бандой УПА
4. — " — Борис — " —	1925г.	1944г.	— " — " —
5. Милевская Ефимия Петровна	1903г.	1943г.	— " — " —
6. Логвинович Николай Павлович	1895г.	1943г.	убит польскими наци
7. Муравский Николай Павлович	1922г.	1942г.	убит немцами
8. Попуцевский Василий Иванович.	1924г.	1943г.	убит польскими наци
9. Шарунович Григорий Александр.		1943г.	замучен и убит польск. национ.
10. Невелич Антон Филиппович		1944г.	убит немцами
11. Невелич Петр Антонович		1944г.	— " — " —
12. — " — Ольга Николаевна		1944г.	— " — " —
13. Гуцурук Виктор Ерофеевич	1910г.	1942г.	замучен бандой УПА

Список граждан Турійської сільської ради, розстріляних і замучених німецькими окупантами та їх помічниками за період із 1941-го до 1944 рр. 28 жовтня 1944 р. (ДАВО: Волинська обласна комісія по обліку збитків, нанесених німецько-фашистськими загарбниками народному господарству і населенню, р-164, оп. 3, спр. 38, арк. 33)

Список советских гр-н. Озерянского с/с. ✓				
зверски убитых немецкими захватчиками и их помощниками. ✓ 9.7.				
Имя, фамилия и отчество.	109 рождения	109 смерти	Заметки (как убит и какой смертью погиб)	
1. Таврилевский Арсений Борисович	1914г.	1943г.	растрелян немецкими оккупантами	
2. Бузовский Эгон Трофимович	1892г.	1942г.	убит немцами.	
3. — " — Яков Григорьевич	1902г.	1943г.	убит немцами при расстреле.	
4. — " — Антон Яковлевич	1925г.	1943г.	убит немцами при расстреле.	
5. — " — Григорий — " —	1926г.	1943г.	убит немцами.	
6. Тришук Иван Асютин	1921г.	1943г.	убит немцами. отсутствовал.	
7. Ковалев Василий Симонович	1928г.	1943г.	убит —	
8. Бузовская Лидия	1884г.	1943г.	польская националистка	
9. Вишняк Параскева	1859г.	1942г.	убита —	
10. Кислюк Пруська	1860г.	1942г.	убита —	
11. Кислюк Иван Иванович	1907г.	1943г.	убит —	
12. Шворак Мария	1909г.	1944г.	убита —	
13. — " — Василий Милославский	1939г.	1944г.	убит —	
14. Пясецкий Гомислав	1912г.	1943г.	убит и сожжен	
15. — " — Мария Осиповна	1920г.	1943г.	убита —	
16. — " — Петр Гомиславович	1940г.	1943г.	убит —	
17. Карпук Сергей Григорьевич	1904г.	1944г.	убит —	
18. — " — Марфа Осиповна	1900г.	1944г.	убита —	
19. — " — Мария Сергеевна	1928г.	1944г.	убита —	
20. Котюк Ульяна Климовна	1865г.	1944г.	убита —	
— " — Стефан Осипович	1871г.	—	защитил —	
Кашинская Татьяна Савишна	1882г.	—	убита —	
Гончарук Григорий Борисович	1885г.	—	убит —	
21. Котюк Григорий	1885г.	—	убита —	
22. Гончарук Андрей Лукич	1882г.	—	убит —	
3. Воробей Андриян	1860г.	—	убит —	
4. Позан Юлий Харитонович	1895г.	—	убит —	
5. Сидяков Анна Трофимовна	1905г.	1944г.	убита и сожжена.	

Список радянських громадян Озерянської сільської ради Турійського району, убитих німецькими окупантами та їх помічниками за період із 1941-го до 1944 рр. 3 листопада 1944 р. (ДАВО: Волинська обласна комісія по обліку збитків, нанесених німецько-фашистськими загарбниками народному господарству і населенню, р-164, оп. 3, спр. 38, арк. 43)

84
94

Список лиц Свинарського с/р. зверст убитих
німецькими окупантами та їх
помічниками.

Турійск

Ім'я, фашизм та отієство	1919 р. рож.	1944 р. смерті	Зашетка (паш убит та пашай смертю пошб/)
Сашко Григорій Зиновієвич	1889г.	1944г.	зашетка ^(шук) пошб. нацизма
~"~ Мелаш Кузьмів	1901г.	"	" " " "
Кашко Іван Захарович	1918г.	"	убит " " "
Толошук Валентин Васильєвич	1910г.	"	убит " " "
Нахилок Марія Леонтіївна	1874г.	"	зашетка " " "
Звичук Кили Терасимович	1882г.	"	убит " " "
Звичук Іван Кузьмів	1905г.	1944г.	зашетка пошб. нацизма
Розашко Василь Іванович	1895г.	"	" " " "
Толошук Марія Федосандрівна	1894г.	"	" " " "
Кубишук Євсей Гордєєвич	1905г.	1943г.	зашетка нацист. окуп. на
Кубишук Андрій Григорієвич	1931г.	"	" " " "
Сашко Федор	1892г.	1944г.	убита пошб. нацизма
Толошук Юстинія Цосорович	1860г.	"	" " " "
Толошук Александр Прохорович	1886г.	"	" " " "
Кашко Іван	1874г.	"	" (шук) " "
~"~ Варвара	1878г.	"	" (жінка) " "
Савишук Кили Терасимович	1894г.	"	" " " "
Мерзорецький Арійон Іванович	1843г.	"	" (отець) " "
~"~ Анна Арійонович	1914г.	"	" (дочка) " "
Толошук Останій Ехонів	1892г.	"	зашетка (отець) " "
~"~ Андрей Останович	1925г.	"	" (сын) " "
Толошук убитий	1894г.	1943г.	" " " "
Щучук Владимир	1919г.	"	убит бансь 9/17/44
Сашко Ульяна Іванович	1909г.	"	" " " "
Треденський Григорій Кодратович	1874г.	1944г.	убит пошб. нацизма
~"~ Мойсей Григорієвич	1906г.	"	" (отець) " "
Щубаншук Леонтій Григорієвич	1916г.	"	" (сын) " "
~"~ Алевана	1866г.	"	" " " "
Толошук Іван Прохорович	1888г.	"	" " " "
Прохаїта Аїлебадія Стакович	1916г.	"	" " " "
Савишук Мелаш Степанович	1874г.	"	" " " "
Толошук	1864г.	"	" " " "
Щодичук Фетин	1868г.	"	" " " "
Кашко Михайл Сімонович			" " " "

Список осіб Свинарської сільської ради Турійського району, убитих німецькими окупантами та їх помічниками за період із 1941-го до 1944 рр. 9 листопада 1944 р. (ДАВО: Волинська обласна комісія по обліку збитків, нанесених німецько-фашистськими загарбниками народному господарству і населенню, р-164, оп. 3, спр. 38, арк. 101)

Про розстріляне весілля українців у селі
Верешині Грубешівського повіту 12.02.1944р.

Ця кривава розправа з українцями сталася 12 лютого 1944 року в селі Верешині Грубешівського повіту. Мені тоді було 8 років, але я досі пам'ятаю ту жахливу трагедію.

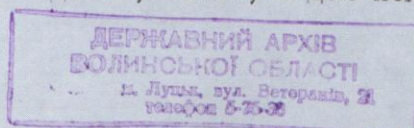
Татова двоюрідна сестра видавала заміж свою доньку Стефу. Наречений був з сусіднього села Потуржина. Весілля відбувалося на хуторі біля лісу. Людей зібралося багато. А в лісі на той час знаходилася польська банда. Вона спостерігала за тим, що діється на хуторі. І ось коли зі своїми хлопцями приїхав молодий з Потуржина, і гості сіли за столи, польська банда напала на хутір і стала шалено його обстрілювати. Перелякані люди з криком і плачем вибігали з хати, кидалися хто куди. Тато взяв мене на руки і разом з мамою вибіг на двір. Та на розі хати мама, скошена бандитськими кулями, раптом упала, облавакчись кров'ю. Тато, рятуючи мене, побіг далі. Бандити, стріляючи, підходили все ближче і ближче. Тато посадив мене на сани, запряжені кінями, і, прикриваючись від шквалу ворожих куль мурованим хлівом, доїхав до села. Люди з Верешина почали тікати в сусідні села. Дід з тіткою мене забрали і поїхали в село Вишнів до родичів. Тато залишився з чоловіками-односельцями, щоб повернутися на хутір, забрати мою убиту маму та інших родичів.

Як тільки припинилася стрілянина, тато разом з іншими чоловіками саньми поїхав на місце трагедії. Наблизившись до хутора, вони побачили, як поляки ходили по засніженому вкритому трупами полю, дострілюючи поранених, стягували з них чоботи.

Тато забрав мертву маму, вбитих поляками родичів і повернувся в село. Тоді від куль польської банди загинуло понад 30 українців, у тому числі Лука Єгорис, Ольга Матвіїшин, Анатолій, Михайло, Максим і Петро Матвійчуки, Марія Нелорів, Петро Остап'юк, Станіслав Мивник та інші. Майже в кожній сім'ї був покійник або поранений. Тоді ж було вбито мою маму Марію та бабусю Софію Гурську, молодого а молоду - поранено...

Цього ж дня звістка про розстріляне весілля на хуторі поблизу Верешина швидко долетіла до навколишніх сіл Ласкова, Малкова, Вишнева, Віткова, Потуржина, Смолигова, та інших.

Наступного дня нашвидку відбулося поховання, люди боялися повернення банди, яка убивала всіх підрад українців, у тому числі й дітей, жінок, людей похилого віку.

Особливо багато українських сіл польські бандити спалили в березні 1944 року, зокрема Сагринь, Ласків, Сиховичі, Терebinь, Модринь та інші. А 21 березня вони спалили й моє рідне село **Верешин**.

Я з татом залилася жива, бо якраз напередодні трагедії ми виїхали до Грубешова. Дома залишилися дідусь та бабуся. Тато, довідавшись про те, що поляки спалили наше село, разом з дядьком поїхав туди. Там вони побачили жахливу картину: догоряли будинки, інші господарські будівлі, ревіла вціліла худоба, кругом валялися трупи людей, між якими ходили голодні свині. Вони почали гризти покійників. Чужий уцілілий дід повідомив, що бабуся ^{Софія Русіка} лежить урита разом з покійною сусідкою біля річки. Всі, хто лишився в селі, згоріли в будинках або були розстріляні бандитами. За ніч села не стало, все згоріло дотла. А серед розстріляних, замордованих, спалених були родини Олійників, Остапівських, Мужовецьких, Сагайків, Михальчуків, Змарків, Ніна Гринюк, Катерина Шутовська, Григорій Мужичук, Марія Свідерська, Ольга і Павло Онишкевичі, та багато інших.

Люди добрі, то хіба можна про все це мовчати?.. Ми, діти війни, теж скоро відійдемо за поріг вічності. І якщо ми не розкажемо про трагедію українців Колмищини та інших українських етнічних земель, то наші нащадки так нічого й не дізнаються про те, чому ми були змушені покинути свої одвічні землі, нахите тяжкою працею добро. Про це напишуть і розкажуть їм поляки. Вони вже це роблять, звісно, фальсифікуючи правду, змальовуючи наших батьків як бандитів. То хіба можна мовчати й далі!

Треба повідати своїм дітям, онукам, правнукам і всьому світові про те, що бандити не дали нам можливості поховати вбитих і замордованих наших батьків і дідів за християнським звичаєм, поставити на їхніх могилах хрести, бо й кладовища наші обстрілювали. Я досі не знаю, де саме могили моєї мами та бабці. В 70-х роках тато відшукав мамину могилку, поставив на ній металевого хреста, але поляки його знищили. Абсолютна більшість православних цвинтарів, пам'ятників зруйнована, нерідко їх використовували для фундаментів споруджуваних будинків і хлівів. На могили наших предків звалюють сміття.

Нас, колишніх громадян Речі Посполитої, не хочуть там бачити. Українська держава, яка досі не прийняла Закону про визнання нас депортованими, не дбає про те, щоб ми мали можливість відвідати свою малу батьківщину, наші святині, щоб звільнити

БЕРНАВІНЦЬКИЙ АРХІВ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
в. Луцьк, вул. Вересинь, 21

- 3.

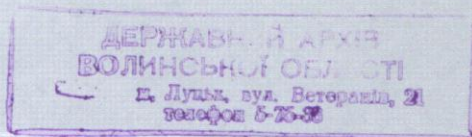
6

нас, пенсіонерів, від сплати високого державного мита за закордонні паспорти, не домовилася про безплатні візи для депортованих з Польщі українців. На наші численні клопотання з цих та інших питань фактично ніхто не реагує, в тому числі й наші народні депутати, за яких ми торік віддавали свої голоси, повіривши їхнім обіцянкам.

А до всіх присутніх звертаюся з проханням: не мовчіть, приходьте в наше товариство, пишіть і подавайте свої свідчення про ті численні злочини, які вчинили польські бандити щодо українців Холмщини, Підляшшя, надсяння, Лемківщини. Ці факти підтвердять, що наше переселення від самого початку і до його завершення не було добровільним. Нам створювали такі нестерпні умови, що ми були змушені виїжджати наспіх, рятуючись від розправи, від смерті. Ось так поляки розбудовували свою однопартійну державу при сприянні Радянського Союзу, США і Великобританії.

12 лютого 2003 року

Климчук Ніна Семенівна, колишня мешканка села Верешина Грубешівського повіту /дівоче прізвище Гурська/

[Handwritten signature]

Спогади Климчук (Гурської) Ніни Семенівни, колишньої мешканки села Верешина Грубешівського повіту про розстріляне 12 лютого 1944 р. весілля українців у селі Верешині Грубешівського повіту (ДАВО: Колекція спогадів з історії Волинського краю, р-1261, оп. 7, спр. 1, арк. 4-6)

Список використаних джерел

1. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф-46, оп. 9, спр. 4671, арк. 1-4; спр. 4832, арк. 5-8.
2. Держархів Волинської обл., ф. р-19, оп. 1, спр. 6, арк. 54.
3. Держархів Волинської обл., ф. р-164, оп. 3, спр. 38, арк. 33, 43, 101.
4. Держархів Волинської обл., ф. р-295, оп. 2, спр. 424, арк. 3.
5. Держархів Волинської обл., ф. р-1261, оп. 7, спр. 1, арк. 4-6.
6. Держархів Волинської обл., ф. п-1, оп. 2, спр. 8, арк. 37-45.
7. Держархів Волинської обл., ф. п-597, оп. 1, спр. 28, арк. 13-15, спр. 68, арк. 14-16 зв.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф-3833, оп. 1, спр. 124, арк. 25-28.